

HUMANETTEN

Om HumaNetten
Tidigare nummer

NUMMER 24
Hösten 2009

HumaNetten utges (t.o.m. detta nummer) av Institutionen för humaniora, Växjö universitet.

ISSN: 1403-2279

INNEHÅLL:

Sofia Ask & Gunilla Byrman, Polisstudenters avrapportering.
Perspektiv och verbval i förhör

Peter Hultsberg, ”Drömde den drömmen om Paradiset”
Flyttfågelmotivet i Nina Södergrens poesi

Emma Tornborg, Det heliga ur två perspektiv

Jørgen Bruhn, Besat af besættelsen. *Matador*, von Triers *juuropa*
og Hasles fiktive historieskrivning

Recensioner

Søren Kolstrup, Gunhild Agger, Per Jauert, Kim Schrøder (red.),
Medie- og kommunikationsleksikon [av Jørgen Bruhn]

Martin Hansson, *Det medeltida Småland. En arkeologisk guidebok*
[av Hans Hägerdal]

Aktuellt

Nytt i institutionens skriftserier (återkommer vi till i nästa nummer)

Observera att författarnamn, artikelrubriker, hänvisningar etc. också är **klickbara länkar!**

Polisstudenters avrapportering Perspektiv och verbval i förhör

Av Sofia Ask & Gunilla Byrman

Inledning

I projektet *Texter med tyngd: Skrivande i studier och arbetsliv* undersöker vi tre professionsutbildningars språkliga förberedelser för yrkeslivet som poliser, socionomer och lärare. En fråga vi ställer oss är om studenter på ett adekvat vis förbereds inför yrkeslivets skrivande eller om skrivandet i utbildningar på högskolan enbart är en isolerad färdighet som bara marginellt eller i bästa fall är användbar i yrkeslivet (Ask & Byrman 2008). Att skriftlig myndighetsutövning sker på ett korrekt sätt är avgörande för att samhället ska fungera och för att medborgarna ska behandlas rättssäkert. Myndighetens utövning innebär att ”beslut tas eller åtgärder utförs som uttrycker samhällets maktbefogenheter att bestämma över något i förhållande till medborgarna” (Erdis 2007:38). Sådan myndighetsutövning är lagstadgad i grundlag, förvaltningslag, polislag, socialtjänstlag och skolförordning och är en självklar del i en demokrati. Myndighetsutövning kan vara avgörande för individen, eftersom den på ett fundamentalt sätt kan påverka den enskildes liv. Därigenom har dessa texter tyngd och särskilda krav på att vara rättssäkra och genomskinliga, liksom att de åtgärder som föreslås tydligt ska framgå i texten.

Innehållet och tankarna i denna artikel är delvis en dokumentation av en pilotstudie, och vi diskuterar i det följande enbart polisstudenters texter och den träning de får i skrivande under utbildningen.

I polismyndighetens interna riktlinjer för skrivarbete kommenteras den särställning som Polisens texter har i rättsvårdande syfte:

Inom Polisen produceras stora mängder text av många olika slag. Anmälningar, förhör, beslut och brev är bara några exempel på texttyper som förekommer. Man måste då inse att Polisens rättsvårdande funktion innebär särskilda krav på exakt och tydlig språkbehandling. (*Riktlinjer för skrivande inom Polisen 2007:7*)

Av citatet ovan framgår att polismyndigheten ställer höga krav på att poliser kan skriva preciserat och begripligt. Det ska i detta sammanhang sägas att skrivsituationen är svår för yrkesverksamma poliser, eftersom de ofta måste referera uppripar händelser alla tider på dygnet. Kommunikationen mellan medborgarna och Polisen rör sig hela tiden mellan talspråk, byråkratspråk och lagspråk, vilket sätter spår i texterna. Dessutom har polisrapporterna, som så småningom kan komma att ingå i förundersökningar (jfr Ask & Byrman 2010), olika mottagare med varierande krav och förväntningar på texten. Exempelvis ska andra poliser som utreder eller granskar ärendena läsa texterna; det kan också vara åklagare, parter i målet, handläggare på socialförvaltningen eller medier – och alla dessa läser texterna i olika syften.

Rapporteringen inom Polisen ska på ett sakligt och opartiskt sätt återge det som exempelvis offer, förövare och vittnen har upplevt. För att klara av detta i det kommande arbetslivet måste polisstudenterna få adekvat skrivutbildning och skrivträning. I polisrapporterna kan det vara språkvetenskapligt givande att analysera perspektiv och verbprocesser, eftersom dessa två aspekter i viss mån avslöjar skribentens hållning till det som avhandlas i texten. Indirekt berör detta hur skribenterna uttrycker olika språkhandlingar i sina texter. Nedan diskuterar vi förhörstexter hämtade från en skriftlig avrapportering som polisstudenter gör som övning under sin utbildning.

Som ingång i vår studie har vi läst andra forskares undersökningar om polistexter, som Linda Jönssons (1988) om polisförhör som kommunikationssituation, Birgitta Leijonhielms (1990) om språkliga strukturer i brottsanmälningar, och Ingetora Gumbels (2000) om förhörsprotokoll, där hon visar hur polisens inställning till kvinnomisshandel avspeglar sig i polisförhören och hur detta påverkar protokollens utformning.

Syfte

Syftet är alltså att diskutera polisens och polisstudenters skrivande generellt och illustrera med två förhörstexter producerade under ett övningspass i utbildningen. Vi inriktar oss på texternas innehåll och på hur detta tar sig språkliga och textstrukturella uttryck. Innehållet i en text studerar vi genom analys av övergripande perspektiv (synsätt) och genom inventering av skribenternas verbval. Vi fokuserar på följande frågor:

- Vad karakteriserar texternas perspektiv?
- Vilka verb framkommer i texterna?

Genom att besvara dessa frågor kan vi få ökad kunskap om texters innehållsstruktur och skribenternas perspektiv på vad de skriver. Vårt antagande är att val av verb hänger samman med vilket övergripande perspektiv som finns i texten. De verb som en skribent använder kan vara avgörande för hur texten uppfattas och vilka relationer som uttrycks, vilket inte är oproblematiskt, eftersom polistexter ska läsas av många olika intressenter som alla har olika förkunskaper, syften med och motiv för att läsa den utredning som texterna ingår i.

Beskrivning av material och metod

Vi har gjort fältstudier på landets polisutbildningar i Stockholm, Umeå och Växjö för att samla in ett urval av de texter som skrivs inom utbildningen. På så vis kan vi beskriva polisutbildningarnas textgeografi och textkultur, och de aktiviteter som föregår skrivandet där. Sammanlagt består vårt material av 82 fullständiga avrapporteringar från landets tre polisutbildningar, vilket ger cirka 240 kortare texter.¹ Inom projektet använder vi observation, intervju, enkät och textanalys.²

¹ Materialet består i sin helhet av observationer av skrivande vid polisutbildningarna och på olika polismyndigheter i landet (Karlskrona, Malmö, Uppsala, Umeå, och Växjö), enkäter med studenter och yrkesverksamma poliser, texter skrivna av polisstudenter och poliser samt intervjuer med verksamma poliser, utredare och åklagare.

² I denna artikel beskrivs endast delar av textanalysen.

Polisstudenternas texter föregås av olika simulerade ingripanden. Texterna som vi resonerar om härrör från avrapportering efter övningen ”Våld i nära relationer” (observation 2008-02-24). För att göra övningarna realistiska övar studenterna med skådespelare som agerar offer och förövare. Allt iscensätts så att det ska bli så verklighetstroget som möjligt. Polislärare, ofta en kommissarie eller inspektör, och en beteendevetare eller en psykolog, finns på plats. Alla dessa iakttar studenterna och ger dem råd om hur de ska bete sig mot de inblandade.

Ingripandet ska sedan omvandlas till de skriftliga dokument som lagen kräver i polisärenden. De texter som skrivs efter dessa övningar motsvarar de texter som yrkesverksamma poliser skriver. Polisstudenterna får alltså en *ad hoc*-träning för det framtida arbetet, men de får nästan bara kommentarer om innehållet i texterna, eftersom IT-lärarna inte är specialutbildade i språk och därför inte har möjligheter att ge kvalificerade språkliga kommentarer (observation 2008-02-25). Detta innebär att studenterna inte får så mycket hjälp med den språkliga utformningen men väl med att skriva in brottsrekvisit i texterna.³ En student sade: ”Man chansar, får skäll och gör om” (observation 2008-02-25). Det verkar vara ett *trial and error*-lärande på polisutbildningen, och det finns inga autentiska mönstertexter att tillgå för studenterna, eftersom de anses vara alltför styrande när studenterna själva ska utforma sina texter. Vanligt förekommande texter som alla poliser måste kunna skriva i arbetslivet är *anmälan*, *förhör* och *avrapporterings-pm*. Den sistnämnda är en genre där polisens egna iakttagelser, bedömningar och värderingar står i centrum, och sådana texter skrivs oftast efter varje grövre brott.

Under utbildningen bekantar sig studenterna med de IT-verktyg som de ska använda i sitt kommande yrkesliv, nämligen *RAR* (Rationell Anmälningsrutin) och *DurTvå* (Datoriserad utredningsrutin och Tvångsmedelshantering). Dessa två digitalt baserade blankettsystem hjälper på olika sätt polisen att utforma enhetliga, sökbara, kontrollerbara dokument som sedan används av domstolar, sociala myndigheter och andra intressenter.

Teori

Vi arbetar med text- och diskursanalys (Fairclough 1992, 2001) och utifrån en dialogistisk språksyn som bygger på Bachtin (se vidare Bachtin 1997, Bergh Nestlog 2009). Dessutom studerar vi genredrag hos texterna eftersom dessa är en relevant igenkänningsfaktor. Analyser av olika polistexter görs på tre nivåer. Den textuella nivån tar fasta på språkets formella egenskaper, den relationella berör relationen mellan människor i och utanför texterna och den ideationella behandlar idéinnehållet i texterna.

För att systematiskt beskriva innehållet i texterna använder vi reliefanalys. *Reliefteorin* (jfr Evensen 2005, Bergh Nestlog 2009) grundar sig på att man kan anlägga olika perspektiv på texter beroende på vad som uppfattas som viktigt och mindre viktigt i dem. Därigenom stiger vissa delar av texten fram i *förgrunden* – skelettet i texten – och andra träder fram i *bakgrunden* – köttet på benen.

³ *Brottsrekvisit* är ett juridiskt samlingsbegrepp för de förutsättningar som måste vara uppfyllda för att ett brott i lagens mening ska föreligga.

Evensen skriver: ”For å skrive en god tekst er det ikke nok å ha et innhold; vi må også signalisere et gjennomgripende *perspektiv* på innholdet” (Evensen 2005:191). Aspekterna som framträder i perspektivet ”anläggs av skribenten från en given utgångspunkt och synvinkel, och riktas mot en idé som formuleras genom ett meningsskapande. Skribenten förbereder samtidigt texten för läsarens möjlighet att skapa mening och att anlägga perspektiv” (Bergh Nestlog 2009:22). Meningsskapandet ingår i ett socialt sammanhang för både skribent och läsare, och i bästa fall blir det en lyckad dialog. Hur perspektivet framträder kan alltså skilja sig mellan olika läsare och också vid en läsares omläsning av texten (se t.ex. Evensen 2005:201). Både skribent och läsare bär med sig sina föreställningar, som inverkar på texten och tolkningen. Meningsskapandet rör alltså skribenten, läsaren och texten och är en dynamisk process.

Teorin antar också att texter struktureras i enheter och avsnitt. En funktionell *textenhet* är den minsta enhet som möjliggör för läsaren att skapa mening i en text och som för läsaren har en identifierbar kommunikativ funktion (Bergh Nestlog 2009:26). Vad som ingår i en enskild funktionell textenhet beror på kontexten. Ett funktionellt *textavsnitt* byggs upp av funktionella textenheter. I definitionen av de båda begreppen ryms ideationella, relationella och textuella aspekter, som berör innehåll, funktion och form. Textavsnitten utgör i korrekt skrivna rapporter egna grafiska stycken.

Lennart Hellspång och Per Ledin beskriver tre viktiga delar i den relationella (interpersonella) strukturen, nämligen språkhandlingar, attityder och ramar (1997:158). Med språkhandling avses de handlingar som bygger upp en text. De grundläggande språkhandlingar som Hellspång och Ledin beskriver är bland andra påståenden, frågor, uppmaningar, interjektioner och utrop (1997:161ff). Det ska påpekas att det inte finns ett ett-till-ett-förhållande mellan språkhandlingar och kommunikativa handlingar. En uppmaning kan döljas i ett påstående (”Det är dyrt med el” kan betyda ”Släck lampan!”), och i en fråga kan det gömma sig andra motiv än att söka information (”Sitter du alldeles ensam?” kan betyda ”Nu ska jag sätta mig bredvid dig”).

I polistexterna finns olika språkhandlingar, exempelvis ”återge”, som är en vanlig språkhandling i polistexternas bakgrund. Men möjligheten finns att välja ”påstår” om polisen skulle vilja signalera misstro till den misstänktes uttalanden, medan ”säger” eller ”berättar” signalerar en sakligt neutral inställning till det som avhandlas i texten. Vi antar att språkhandlingar påverkar läsarens uppfattning om skribentens inställning till det som skildras.

Språkhandlingar uttrycks bland annat genom olika verb. Dessa beskrivs av Holmberg & Karlsson och innehåller ”betydelser som går ut på att något görs, känns, sägs eller finns till” (2006:75). Processverben delas in i fyra grupper:

<i>materiella</i> (något görs)	Mannen <u>sparkar</u> kvinnan tre gånger i magen.
<i>relationella</i> (något känns)	Kvinnan <u>kände</u> stark smärta i armen.
<i>mentala</i> (något finns)	Kvinnan <u>var</u> ensam i hemmet.
<i>verbala</i> (något sägs).	Mannen <u>skriker</u> ofta fula ord till henne.

I polistexter kan man tänka sig att de verb som används speglar den förhördes attityder och känslor till det inträffade men i viss mån även skribentens inställning till det skeende han eller hon återger (se vidare Ask & Byrman 2010).

Analysmetod och analys

I analysen exemplifierar vi med två övningstexter för att pröva om texternas perspektiv kan öka kunskapen om hur innehållet struktureras i texterna. Vi studerar texterna i avsikt att identifiera texternas relief och mönster i verbbruket. Analysmetodiken är närläsning av texterna, där vi noterar det mest övergripande och framträdande i innehållet som förgrund; denna underbyggs och utvecklas i bakgrunden. Båda måste vara tydliga för läsaren för att en text ska bli fullt begriplig. Läsaren måste för att reliefen i texten ska tydliggöras se "a local point of departure, from which the speaker invites the hearer to follow him or her in developing a topic within a certain perspective. Backgrounding and foregrounding [...] are constitutive of verbalization and sense-making" (Linell 1992:257). För yrkesverksamma poliser gäller att de ska göra troligt att den eller de personer poliserna skriver en anmälan om har begått en brottslig handling. Det är rimligt att anta att det är i bakgrunden det bestäms om texten övertygar sin läsare, eftersom det är i den som rekvisit utreds och utvecklas.

I första exemplet används en förhörstext, där en polisstudent återger en misshandlad kvinnas muntliga redogörelse i skrift. Följande relief blev synlig i analysen, där förgrunden markeras med fetstil och alla verb är understruken i både förgrund och bakgrund.

Text 1: Autentisk utbildningstext

Bergström har följande redogörelse:

Bergström har under dagen varit på sitt arbete i Växjö. Efter arbetets slut begav sig Bergström till hemmet där hon städade och tog det lugnt. **Vid 14.30 hörde Bergström att det bankade på hennes ytterdörr och att någon skrek utanför dörren. Bergström uppfattade att det var hennes fd. pojkvän, Sven Asp, som skrek att han ville "komma in". Bergström öppnade inte dörren då hon känner sig rädd för Asp.**

Några minuter senare fick Bergström ett SMS som Bergström hävdar komma från Asp.

Bergström uppvisar SMS ur sin mobiltelefon. Text som följer:

"Du din djävla subba ska få på truten om du inte öppnar."

Bergström blev rädd men beslöt sig för att öppna dörren för att "lösa detta för gott".

Asp gick in i lägenheten och tog tag i Bergströms högra arm. Asp knuffade därefter Bergström och utdelade ett slag med knuten högerhand varvid Bergström föll bakåt. Bergström uppger att slaget träffade henne över höger öga. Bergström kände smärta.

Bergström ringde därefter till Polisen. (Uppläst och godkänt)

Förgrunden bildar skelettet i händelseutvecklingen från kl. 14.30, då kvinnan kom hem från arbetet, f.d. pojkvännen Asp anländer till hennes bostad, kvinnans rädsla för honom, hans hotfulla SMS, hans misshandel av henne, och hennes smärta. Förgrunden utkristal-

liserar sig alltså som konstateranden, ett slags exposition, som blir till textuella hållpunkter när ingripandet ska återges skriftligt och tolkas av läsaren. I förgrunden finns brottsrekvisitet som gör att mannen eventuellt så småningom kan åtalas.

I bakgrunden utvecklar, förklarar och specificerar skribenten händelseförloppet och gör därigenom texten trovärdig genom att omtala hur kvinnan städade, tog det lugnt och hur hon därefter släppte in den f.d. pojkvänner i lägenheten. Även kvinnans (Bergströms) handling att ringa till polisen finns där som en förklaring till att polisen ryckte ut. Specificeringar i bakgrunden ökar textens trovärdighet. För att texten ska uppfattas som lättläst och smidig, måste det finnas ett strukturerat samspel mellan förgrund och bakgrund på så sätt att det i förgrunden mestadels finns rekvisit, utsagor om det inträffade som i lagens mening är kriminella, och i bakgrunden utvecklas, specificeras och förklaras dessa utsagor.

Reliefen blir bland annat synlig i de verb som texten innehåller. Processer realiseras av verbgrupper (jfr Holmberg & Karlsson 2006). Vårt antagande är att val av verb hänger samman med vilket perspektiv som finns i texten, eftersom valet av verb vägleder läsaren i hur perspektivet ska uppfattas. Därför blir verbprocesserna på olika sätt framträdande i texternas för- och bakgrund. I tabellen nedan presenteras de verb som förekommer i förgrunden.

Tabell 1. Verbprocesser i förgrunden

Processtyp	Referent		
	<i>Misstänkt</i>	<i>Målsägare</i>	<i>Skribent</i>
Materiell	Bankade gick in tog tag i knuffade utdelade (ett slag) ska få på truten (av mannen)	öppnade ringde fick öppnar inträffade uppvisar föll	–
Relationell	–	–	–
Mental	vill ”komma in”	hörde känner sig (rädd) blev rädd kände (smärta)	–
Verbal	skrek (2 ggr)		hävdar följer uppger

I förgrunden dominerar materiella processer, som kan hänföras både till målsägare och misstänkt, vilket är väntat eftersom texten har som uppgift att relatera skeenden, handlingar och händelser. Polisstudenten är synlig i texten genom referatmarkören ”hävdar” och ”uppger” och i återgivandet av ett hotfullt SMS i citatet: ”Du din djävla subba ska få på truten om du inte öppnar”. Genom de mentala processer som den misshandlade kvinnan tillskrivs i texten får vi en bild av en rädd kvinna (”känner sig rädd”, ”blev rädd”) och som har ont (”kände smärta”).

Eftersom polisstudenten förhör målsägaren i det här exemplet, får vi inte veta något om den misstänktes mentala processer.⁴ Det mest påfallande i texten, som handlar om mänskliga relationer, är att det inte finns några relationella verb i förgrunden. Däremot finns det fyra verbala processer; den ena är ”skrek” med två förekomster. Den tillskrivs den misstänkte och hans hot, och de tre övriga processerna tillskrivs målsägaren ”hävdar komma från Asp”, ”uppger” att hon fått ett slag över höger öga och ”följer” det i ett sms från pojkvännen.

I bakgrunden, som fördjupar och ger mer information och kött på benen, återfinns följande verbprocesser:

Tabell 2. Verbprocesser i bakgrunden

Process	Referent		
	Misstänkt	Målsägare	Skribent
Materiell		begav sig städade öppna ringde	–
Relationell	Var (från hennes f.d. pojkvän)	har varit (på sitt arbete) ville lösa (detta för gott)	–
Mental		tog det lugnt uppfattade beslöt sig	–
Verbal	–	–	–

I bakgrunden finns materiella processer enbart kopplade till målsägaren: ”begav sig”, ”städade”, ”öppna” och ”ringde”. Dessa verbala processer innehåller expansion och förklaringar till rekvisitet, och det som kan betecknas som upptakten till misshandeln. Det är därför av-

⁴ Förhöret med den misstänkte, som inte återges här, innehåller också främst materiella processer i förgrunden, *hotat*, *misshandlat*, *framkallat smärta* och en verbal process: *förnekar*. Skribenten tillför dock verbala processer som är viktiga: *underrättas* (om rätt till försvarare) och *delges* (misstanke).

görande för om den misstänkte ska kunna lagföras. I bakgrunden finns några relationella processer som talar om att gärningsmannen ”var hennes fd. pojkvän” och att offret ”hade varit på sitt arbete” och att hon ville ”lösa detta för gott”. De mentala processerna återger att målsägaren ”tog det lugnt” och ”uppfattade” att det var f.d. pojkvännen, den misstänkte som knackade på dörren.

Vi kan konstatera att största delen av textmängden finns i förgrunden och relativt lite i bakgrunden, Frågan vi ställer oss är om detta är ett återkommande drag i polisstudenters texter. Vi vill i den fortsatta studien av studenttexterna undersöka om det förhåller sig så.

Manipulerad text

Ett problem som framkommer i många texter skrivna av polisstudenter är att de ofta inte har en ändamålsenlig styckeindelning. I stället kan studenterna låta enbart en mening bilda ett eget stycke, som i texten ovan eller på annat sätt inte markerar stycke gräns i enlighet med svensk standard. För att pröva hur en text med respektive utan ändamålsenlig styckeindelning påverkar mottagarna manipulerade vi en annan text, som skrevs vid samma övningsgripande som den förra. Resultatet av manipulationen är att första stycket inleds med en kärnmening i förgrunden följt av en specificerande bakgrund. Andra stycket består uteslutande av förgrund med brottsrekvisit. I tredje stycket omsluter förgrunden bakgrunden:⁵

Text II: Utdrag ur manipulerad utbildningstext

Barbro berättar att hennes sambo Bengt-Göran hade varit på fest natten mellan den 24/2–25/2-08 när han sedan kom hem så hade han glömt sina nycklar och kunde inte komma in.
[– – –]

Han skickade också några hotfulla meddelande, varav de stod ”Jag ska slå sönder dig” i ett av dem. Barbro drog ut telefonjacket i lägenheten och gick och lade sig igen. Bengt-Göran gick sedan från trapphuset. Barbro trodde att Bengt-Göran följt med en kompis hem för att sova där. Bengt-Göran kom tillbaka på måndag morgonen vid 9.30 tiden, då gick han direkt och lade sig och sov. När Bengt-Göran sedan vaknade någon timme senare vid 12 tiden så ringde han till sin arbetsplats och sjukskrev sig. Barbro tyckte inte att han skulle sjukanmäla sig, utan att han skulle gå till jobbet.

Det uppstod då en diskussion mellan dem som sedan eskalerade. Till en början så skrek de bara på varandra och det var verbalt otrevligt, Bengt-Göran skrek ”din jävla subba” och ”jag ska döda dig” sedan knuffade Bengt-Göran till Barbro så hon trillade in i väggen sedan slog han ett kraftigt slag med handen i ansiktet på Barbro. Barbro tror att Bengt-Göran hade sin hand knuten när han slog henne i ansiktet. Barbro berättar att slaget gjorde väldigt ont och att hon blev mycket rädd för Bengt-Göran. Barbro är svullen vid höger öga och har blånader.

Barbro berättar att det har hänt tidigare att Bengt-Göran har varit våldsam mot henne. Hon berättar att dom i Torsdags 21/2-08 hade haft en diskussion om att Barbro inte tyckte att Bengt-Göran skulle gå ut och dricka så mycket, **diskussionen eskalerade**

⁵ I texten är det endast styckeindelningen som är manipulerad. Allt annat har samma ordalydelse och meningsbyggnad som i originalet.

och Bengt-Göran tog tag i Barbros vänstra arm och slängde ner henne i soffan och skrek "håll käften". Barbro blev mycket rädd av händelsen och Bengt-Görans uppträdande. Barbro visar att hon har blåmärke på sin vänstra arm som ser ut som att någon tagit tag i henne.

[--]

Vi testade både den autentiska och den manipulerade texten på två rutinerade polislärare, som undervisar polisstudenter i texthantering. Deras uppgift var att ta ställning till vilken textversion som var tydligast och begripligast, den autentiska eller den manipulerade. Den autentiska texten har en annan styckeindelning, där skribenten i stället för att markera stycke-egräns med blankrad eller indrag enbart börjar på ny rad längst ut till vänster och därigenom producerat så kallade hybridstycken utan tydliga grafiska markörer. Detta är en vanlig grafisk strategi hos uppsatsskrivande elever och studenter (se vidare Strömquist 1987). Båda lärarna föredrog den manipulerade versionen där stycke-egränsmarkeringarna är gjorda i enlighet med svensk standard.

Vårt antagande är därför att texten blir mer lättläst och smidig om det finns ett grafiskt strukturerat samspel mellan förgrund och bakgrund med tydligt markerade stycke-egränser i layouten. Så ser det inte alltid ut i polisstudenternas texter.

Preliminära slutsatser

Denna pilotundersökning av polisstudenters texter visar att det är polisstudentens uppgift att få med brottsrekvisit som präglar perspektivet och referatet av förhöret. I de undersökta förhörstexterna är det kvinnans, målsägarens, återberättande som är i fokus, och det är till henne som de flesta materiella och mentala processer kan knytas i såväl förgrunden som bakgrunden genom både berättelsen om den misstänktes och målsägarens agerande. Det är företrädesvis i förgrunden som läsaren kan följa händelseförloppet kronologiskt och i bakgrunden utvecklas förgrunden mer – som i text II – eller mindre – som i text I. Polislärares kommentar till text I är att om den varit autentisk hade den fått kompletteras med ytterligare förhör, annars hade åklagaren inte haft möjlighet att åtala den misstänkte. Orsak till detta – uttryckt i reliefteoretiska termer är att faktaunderlaget i bakgrunden inte är så utvecklat som den borde vara för att skapa tillräckligt underlag för att gå vidare med utredningen. Den slutsats vi drar av detta är att en fyllig och relevant bakgrund med tydlig struktur skapar trovärdighet. Detta borde innebära att de texter som har en bakgrund där läsaren lätt kan följa vad som förevarit också borde få bättre juridisk bärighet än texter med mager och otydlig bakgrund.

Studien antyder också att ett arrangemang där förgrunden grafiskt omsluter bakgrunden tydliggör textens perspektiv och struktur på ett sätt som gör innehållet i texten lättare att uppfatta. Vår slutsats här blir att vill skribenterna öka läsarens förståelse av texten, ska de tydligt markera stycke-egränserna och inleda och avsluta styckena med formuleringar som framhåller rekvisit.

I text I finns flest materiella processer i både förgrunden och bakgrunden. De mentala processerna refererar nästan uteslutande till den brottsutsatta kvinnan och enbart en gång till den misstänkte gärningsmannen. Det är påfallande få relationella processer i texten med tanke på

att texten handlar om mänskliga relationer. Vi hade förväntat oss att finna fler verbprocesser av detta slag, eftersom dessa skulle kunna ge en bild av hur parterna känner sig i förhållande till varandra och det våld som förekommit. I stället relateras texterna främst yttre skeenden, medan de inblandades upplevelser och känslor ges mycket liten plats. Att skriva fram dessa i texterna är uppenbarligen något studenterna måste träna på, eftersom de inblandades känslor och upplevelser också är viktiga att redovisa för att texterna ska bli trovärdiga.

I stort innebär polisutbildning en läroprocess där studenternas identitet påverkas och omformas i riktning mot den kommande yrkesidentiteten. Men många polisstudenter ser inte sig själva som skribenter och betraktar sällan skriftspråket som ett medel för yrkesutövning (jfr Ask 2007). Skriftlig rapportering är en stor del av polisens dagliga arbete.

Vår slutsats är att poliser i hög grad har ett skrivande yrke, och ändå visar vårt enkätmaterial att många polisstudenter ser skrivandet som något nödvändigt ont i sitt kommande yrkesliv. En orsak till detta kan vara att utbildningen brister i att utveckla en aktiv språklig yrkesidentitet hos studenterna. Hos studenter finns det en osäkerhet om vad som förväntas av dem i det framtida yrkeslivet. Textgenrer som anmälan, förhör och PM kräver en tydlig struktur, och det är ett gott argument för att ge språklig skrivundervisning på utbildningen, så att studenterna kan möta polisyrket olika behov av språk- och textbehärskning.

Litteraturförteckning

- Ask, Sofia 2007. *Vägar till ett akademiskt skriftspråk*. Växjö: Växjö University Press.
- Ask, Sofia & Byrman, Gunilla 2008. *Texter med tyngd: Skrivande i utbildning och yrkespraktik* (Ansökan till Vetenskapsrådet.) Växjö: Institutionen för humaniora.
- Ask, Sofia & Byrman, Gunilla 2009b. Polis och medmänniska. Instrumentellt skrivande i förundersökningar. Kommande i *HumaNetten* vårnumret 2010.
- Aurelius, Eva Haettner & Götselius, Thomas (red.) 1997. *Genreteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Bergh Nestlog, Ewa 2009. *Perspektiv i elevtexter. Skriftligt argumenterande i grundskolans mellanår*. Licentiatavhandling i svenska språket. Växjö: Institutionen för humaniora vid Växjö universitet.
- Erdis, Mare 2007. *Juridik för pedagoger*. Lund: Studentlitteratur.
- Evensen, Lars Sigfred 2005. Studie 7: Perspektiv på innehåll? Relieff i ungdomsskolelevers eksamensskrivning. I: Berge, Kjell Lars, Evensen, Lars Sigfred, m.fl. (red.), *Ungdommers skrivekompetanse. Bind II: Norskeksamen som tekst*. Oslo: Universitetsforlaget. S. 191–236.
- Fairclough, Norman 1992. *Discourse and Social Change*. London: Polity Press.
- Fairclough, Norman 2001. *Language and Power*. Second edition, London: Longman.
- Gumbel, Ingetora 2000. *Hörd angående misshandel: polisens protokoll vid förhör med misshandlade kvinnor och misstänkta män*. Stockholm: Stockholms Universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Hellspong, Lennart & Ledin, Per 1997. *Vägar genom texten*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmberg, Per & Karlsson, Anna-Malin 2006. *Grammatik med betydelse. En introduktion till funktionell grammatik*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.

- Jönsson, Linda 1988. *Polisförhöret som kommunikationssituation*. Linköping: Tema Kommunikation.
- Leijonhielm, Birgitta 1990. *Polisens brottsanmälningar: om polisernas skrivsituation, om användarnas reaktioner på anmälningarna och en analys av språket i anmälningarna: en undersökning*. Stockholm: Rikspolisstyrelsen.
- Linell, Per 1992. The embeddedness of decontextualization in the contexts of social practices. I: Vold, Astri Heen (red.), *The Dialogical Alternative. Towards a Theory of Language and Mind*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Observation från på polisutbildningen i Växjö 2008-02-24 och 2008-02-25*. Opublicerat forskningsmaterial.
- Riktlinjer för skrivande inom polisen 2007*. Reviderad upplaga, Stockholm: Rikspolisstyrelsen.
- Strömqvist, Siv 1987. *Styckevis och helt: om styckeindelningens roll i skrivprocessen och bruket av nytt stycke i svenska elevuppsatser*. Malmö: Liber.

"Drömde den drömmen om Paradiset"

Flyttfågelmotivet i Nina Södergrens poesi

Av Peter Hultsberg

*Livet drar bort som tranan mellan molnen.
Försvinner in i intet med ett rop ¹*

Nina Södergren bor stora delar av året på Öland. Med Stenåsa som utgångspunkt för stunderna i naturen har hon nära till Alvaret, Ölands södra udde och de vidsträckta stränderna. I ett flertal dikter återger hon snapshots av möten med fåglar, men även andra djur och allt vad landskapet skänker. Impressionerna är många. Till skillnad från det flyktiga i konstnärens skissblock naglar Södergren fast sina motiv i pregnanta bilder likt porträtt av det för diktens syfte utvalda djuret.

I samlingen *Att vara och stilla gråta* ingår några dikter där tranorna inspirerat författaren att spekulera över tillvaron, livet här men också vad som sker vid dödsögonblicket. Dessa iögonenfallande fåglar, men också ljudligt skorrande, kan ses i flockar om vårarna när de rastar på åkrar och fält. Om hösten ökar antalet och fylkingarna innehåller ibland flera tusen individer. Att se de stora fåglarna flyga söderut mot kvällssolen över havet, om vi befinner oss på Öland, skapar en upphöjd känsla som griper sinnet och ställer människan inför arketypiska föreställningar som påminner oss om livet växlingar. Flyttfågelsträcket blir en bild för människans liv, också hon liksom en fågel på färd mellan främmande stränder: mellan födelse och död.

Det är i en symbolsfär som denna Sten Selanders sent skrivna och med motiv från Öland författade dikt "Helgsmål på alvaret" också uppfattas. I skaldens postumt publicerade diktsamling *Avsked* läser vi:

Klockringningen från horisontens byar
står spänd kring vidden som ett sidentält.
Och under aftonhimlens långa skyar
trumpetar en försenad tranflock gällt. ²

Om något arkaiserande och högtidligt går att förnimma i Selanders diktkonst är Södergrens poetiska gester betydligt mer återhållsamma. Men det finns anledning till försiktighet i omdömet? När "Allt upphör" i och med flyttfåglarnas uppbrott och vinter råder uppfylls tomheten av inget mindre än "Alltets ljus". Anspråkslösare uttalanden om tillvaron har uttalats. Dikten lyder i sin helhet:

Flyttfåglarna har lämnat ön
åt sitt vintriga öde

Allt upphör

Utom Alltets ljus
över vattnet ³

1 Nina Södergren, *Att vara och stilla gråta*. Stockholm/Stehag: Symposium, 2008, s. 22.

2 Sten Selander, *Avsked*. Stockholm: Bonniers, 1957, s. 27.

3 Nina Södergren, s. 26.

För någon kanske de avslutande raderna med orden ”ljus över vattnet” leder tankarna till skapelseberättelsen i Första Mosebok där de inledande verserna berättar att Guds ande svävar över vattnet; vidare att Gud uttalar orden ”Varde ljus”.⁴ En sak torde emellertid stå klart och det är att tolkningen av somliga texter inte hämtar näring till upplevelsen enkom från det faktiskt utskrivna. Invanda tankemönster såväl som associationernas spel utvidgar ordbokens bestämningar av orden. I den här uppmärksammade dikten är det inte läsaren ensam som ansvarar för referenser som orienterar mot bibliska sammanhang utan författaren själv. Ett stycke längre fram i samlingen citeras Fernando Pessoa som frågar: ”Deus est anima brutorum, Gud är djurens själ. Eller är Gud alltings själ”. Versen initierar en avdelning – ”Djurens själ” – där flera dikter riktar uppmärksamheten mot tranorna. Södergren skriver med hänvisning till Pessoas fråga:

Om Gud är alltings själ, anar jag den
i uppbrottets trumpet och det extatiska sorlandet,
när tranorna drar bort över havet.⁵

Syftet med att lyfta fram Södergrens dikter med tranor som motiv och att betrakta dem i ljuset av religiösa föreställningar är inte att i ett kast göra författaren till försvarare av den kristna tron. Likväl är det med kunskaper från den kristna traditionen som dikternas yttre form blir bärare av allmänmänskliga förbehåll, i själva verket allt levandes villkor.

Läsaren av dikterna ställs inför flera tänkbara tolkningar. En av dessa säger att tranan är en flyttfågel och att främmande kontinenter väntar. Under en lång rad av år vistades Nina Södergren i Afrika, vilket också framkommer i flera dikter. Där har hon sett vårt lands sommargäster om vintrarna. Flyttfåglarnas strävsamma kamp för att upprätthålla livet inbjuder till vördnad. Eller så går hon över gränsen in i ett fromt landskap, låt vara utan nämmandet av klichéer och uttryck som vanligtvis möter i psalmer eller poesi skriven med kristna förtecken.

En tredje läsart säger att det är oundvikligt att inte använda fraser som tangerar religiösa texter vid författandet av lyrik med flyttfågelmotiv. Dikten blir bärare av en verklighet genom ord som en gång knöts till en kristen föreställningsvärld men som i vår samtid står oförklarade, möjligen värdeneutrala. Formen lever vidare men är numera tömd på sitt ursprungliga innehåll. Fenomenet är knappast ovanligt. Jag tänker på särskilda ord och uttryck som till exempel ”lasarett” och ”ökenvandring”, men även talet om att någon beskrivs som ”den förlorade sonen”.⁶ De religiösa hänsyftningarna överger således inte poeten, låt vara att de underordnas andra, kanske någon skulle påstå mer tidsenliga budskap (detta läses; en ekologisk kontext). Författaren skriver:

Numera, när jag hör tranorna skria
längtar mitt hjärta att få brista

Hellre än ängelns basun
vill jag höra tranans skri.⁷

4 Första Mosebok 1:3. I 1999 års översättning står: ”Ljus, bli till!”

5 Fernando Pessoa, *Orons bok*, översättning Lars Axelsson och Margareta Marin. Lysekil: Pontes, 1991, s. 398; Nina Södergren, s. 41 och 43.

6 I evangelierna berättas om hur Jesus uppväcker Lasaros från döden. Johannes, kap. 11. Se även Lukas, kap. 16 där *Liknelsen om den rike mannen och Lasaros* ingår.

7 Nina Södergren, s. 45.

Här läser vi faktiskt att tranorna premieras som budbärare (av den biologiska verkligheten), medan de himmelska sändebuden får stå tillbaka. Något skall brista och det är diktjagets hjärta. En tranas skri förmår detta. Vi befinner oss i en inomvärldslig tillvaro. Tranan och diktjaget kommunicerar med varandra.

Det är inte svårt att hitta exempel i litteraturen på hur flyttfåglarna blir en sinnebild för den inför döden stående människan. Inte minst i Sverige kan listan över skalder och deras dikter med flyttfågelmotiv göras lång.⁸ En sådan poesi framstår som mer eller mindre banal, förmår mer eller mindre att locka fram tårar hos läsaren, men imponerar också med poetiska kvalitéer som tidens stildomare inte förmått räkna ut. Poeten Sten Selanders dikt (författaren var biolog av facket) blir en länk mellan den gamla kristet färgade flyttfågeltraditionen och de nutida flyttfågeldikterna med ekologiska förtecken. I dikten "Helgsmål på alvaret" uttalas att människan skall brista, närmare bestämt "ögats lins" inför uppbrottet och den "mångtusensmilafärden" för att "sjunka i en ocean av vila / där ocean och vila inte finns."⁹ Tid och rum har upphört. Livet självt däremot vilar inte. I sammanhanget står det var och en fritt att lägga diktens ord i en kristen bekännelse om så önskas. Oavsett vilken livssyn som förespeglas lockar flyttfågelmotiven fram en upphöjd livskänsla hos människor också i en sekulariserad tidsålder; det är en ekologiskt färgad känsla grundad på en helhetssyn inför skapelsen.

Av ekologi har det blivit ekologism, skriver Kerstin Ekman i *Herrarna i skogen*; en omfattande bok om skogslandskapet i vårt land, men i vilken också överlevandets konst betraktas sakkunnigt. Ekman tolkar ekologismen som en variant av ekologin som utvecklar ett surrogat för traditionell religion.¹⁰ Begreppen helighet och helhet tangerar i så måtto varandra lika mycket som det blir tydligt att människan i det ena fallet lovar Skaparen medan skapelsen ställs främst i det andra.

När Södergren vänder sig till Lennart Sjögren och hans dikt "De flyger norrut om våarna" ur samlingen *Havet*, citerar hon en dikt som kanske tydligast dubbelexponerar fåglars och människors utsatthet skriven under senare decennier:

Tack för brev om ejdersträcken
För drömmen om att leva som flyttfåglarna
i sina vingar
för drömmar om att flyga:
"tvärs genom döden mot alla prognoser"¹¹

Döden är en biologisk realitet. Likväl fortgår livet. Fåglarna lever i sina vingar. Livet är större än döden. På den scen som Sjögren och Södergren bygger upp torde troende och tvivlare kunna samsas om utrymmet. Det är en plats för vördnad inför drömmen om livet såsom den föds vid anblicken av en död trana:

8 Se t.ex.: Esaias Tegnér, "Flyttfåglarna", *Samlade dikter* II, s. 79, E. J. Stagnelius, "Flyttfågeln", *Samlade skrifter* del 2, s. 391, J. L. Runeberg, "Flyttfåglarna", *Skrifter i urval*, s. 31, Hjalmar Gullberg, "Jag bor vid ett rastställe", *Ögon, läppar*, Stockholm: Norstedts, 1957, s. 60f, Björn Håkanson, "Flyttfåglarna", *Mot centrum*, Stockholm: Bonniers, 1962, s. 42f, samt Lennart Sjögren, "De flyger norrut om våarna", *Havet*, Stockholm: LTs, 1974, s. 30ff. Ffr även Tommy Olofssons distinktion av flyttfågelmotivet i Lars Gustafssons samling *Fåglarna*. Höganäs: Bra Böcker, 1984, *Ein Licht, das von weither kommt. Moderne schwedische Naturlyrik*. Marburg: Hitzeroth, 1989, s. 18.

9 Sten Selander, s. 28.

10 Kerstin Ekman, *Herrarna i skogen*. Stockholm: Bonniers, 2007, s. 494ff.

11 Lennart Sjögren, *Havet*. Stockholm: LTs, 1974, s. 30ff. Nina Södergren, s. 38.

En död trana
ligger i mossen
Vingarna utbredda
– i sin flykt utanför livet –
Ännu skimrande i ljuset
under en glasklar hinna av is ¹²

Tranan är död, men dör en andra gång när fyndet görs. I en kristet färgad läsning kan tankarna på de utbredda vingarna föra till korset, en symbol som befäster det ofrånkomliga för alla, nämligen mullen i vilken det döda multnar. Även korset som ett tecken för hoppet om uppståndelse och evigt liv kan tänkas föresväva. Dikten uttalar att fågeln blir levande i samma ögonblick som den upptäcks ”i sin flykt utanför livet”. Vad som möjliggör en sådan tanke och tro är den ”hinna av is” som likt ett fönster avskärmar en verklighet vi inte har tillträde till men som öppnar för föreställningar om det okända. Dikten stänger ingen utanför möjligheterna att själv vilja gå vidare på vinterpromenaden med de tankar som måhända uppväcks efter åsynen av den döda fågeln. Nina Södergren berättar i en av samlingens dikter att hon promenerat en gång med sin hund över slingrande alvarvägar med drömmen om Paradiset i tankarna. Det är *drömmen* om drömmen mer än tron på Paradiset skall sägas som dikten överräcker:

Den blå klangen
i tranans trumpet
bottnar i våra hjärtan
– vi går på en kalkvit stig
upptrampad av fåren
slingrande över Alvaret
mellan kattfot och solvända –
med Dino i hälar
och din hand i min
Drömde den drömmen
om Paradiset ¹³

Naturligtvis beskriver Nina Södergren landskapet – kattfot och solvända finns med längs vägen – men desto mer önskar hon ingå i alvarmarken som en röst i det stora samtalet. I en dikt i samlingen *I fågelspråket* beskriver hon sig själv som sittande på en sten med frågan som rör hur verklig kommunikation med naturen och världsalltet är möjlig:

Jag sitter som en sten
bland stenar
Hur meddela sig?
Till vem?
Spov, pipare, lärka? ¹⁴

12 Nina Södergren, s. 44.

13 Ibid., s. 63.

14 Nona Södergren, *I fågelspråket*. Stockholm/Stehag: Symposion, 2005, s. 12.

Södergrens dikter söker samtalet över tiden. Det är i dessa sammanhang som fåglarnas språk hjälper en människa att lösa upp känslornas och intellektets knutar. Andakten – för så uppfattar jag vördnaden inför livet – övergår aldrig i harmlösa lovsånger där lärkor sjunger och solvändor blommar Gud till ära och människor till glädje. Dikternas verklighet är hård, ibland också brutal. Men genom den skulpturala skönhet som oavsett motiv visar upp landskapet i vilket tranan sträcker ut över havet eller återfinns infrys i någon mosse där fågeln uppehållit sig under sommaren, tas vi med på tankeresor och in i drömmar som närs av fåglarnas oförvägna uppbrott. Poeten konstaterar sakligt, och skulle en tår synas i ögonvrån är den frampressad på grund av snålblåsten: "Idag gick isen upp / och våra hjärtan flög / som sångsvanens jojk / över öppet vatten".¹⁵

15 Ibid., s. 37.

Det heliga ur två perspektiv

Av Emma Tornborg

Intermedialitet är en forskningsdisciplin som sysslar med relationer inom och mellan medier. En genre som utgörs just av en sådan intermedial relation är ekfrasen, som ursprungligen är en retorisk trop, men som i modern litteraturvetenskap används på ett något annorlunda sätt.

En vanlig definition av ekfras är att det är en verbal text som på något sätt beskriver, gestaltar eller representerar en visuell representation, till exempel en målning eller ett fotografi. Det finns också musikaliska ekfraser, där texten beskriver, gestaltar eller representerar exempelvis ett musikstycke. Man kan med semiotiken tala om att det är en text i ett verbalt teckensystem som representerar en text i ett icke-verbalt teckensystem, vilket skulle göra alla medier och konstformer, till exempel broar eller modern dans, möjliga som objekt för en ekfras. I följande artikel fokuserar jag dock på den (numera) klassiska ekfrasen, nämligen litterär text som kretsar kring ikonisk bild.

De två ekfraser som i det följande kommer att analyseras ur ett intermedialt perspektiv är Gunnar Ekelöfs ”Xoanon” ur *Sagan om Fatumeh*¹ och Ella Hillbäcks ”Barmhärtighetens moder” ur *Lovsångens fält*.² Dessa dikter verkar vid en första läsning skilja sig åt väldigt mycket, vad gäller komposition, tematik och användandet av intermediala grepp. Vid en närmare läsning uppenbaras dock flera likheter. Syftet med att göra en jämförelse är dels att få en fördjupad förståelse av dessa specifika dikter, dels att undersöka hur ekfrasen fungerar i praktiken. Kan två dikter med så skilda intermediala ingångar samsas under denna beteckning? Och i så fall, vad är det som gör att de hör hemma där? Den ortodoxa ikonerna har gått vinnande ur striden om huruvida det är rätt att avbilda det heliga eller inte. Johannes av Damaskus (ca 675-749) hävdade att i och med att Kristus nedstigit till jorden och där tagit lekamlig gestalt så kan han också avbildas. Johannes argument godtogs och sedan dess är ikonerna etablerad som förmedlare mellan himmel och jord. I ortodox sed har ordet och bilden samma värde, samma sanningshalt. Ikonerna är både avbild av och symbol för den person som ikonerna föreställer. Den är en avbild, eftersom varje ny ikon kopierar de äldre, hela vägen tillbaka till själva ur bilden, Kristus eller Maria själva. Samtidigt fungerar den som ett symboliskt tecken: Den ska se ut på ett visst sätt, oavsett vem som målar den, och dess särskilda utseende gör att den läses på det avsedda sättet.³ Guldgrunden, symmetrin och den bundna kompositionen kan nämnas bland de kännetecken som ”leder bort från ett illusionistiskt verklighetsskapande mot ett abstrakt över alla tillfälligheter höjt formspråk.”⁴

1 Gunnar Ekelöf, *Sagan om Fatumeh*. Stockholm, 1966.

2 Ella Hillbäck, *Lovsångens fält*. Stockholm, 1962.

3 Ulf Abel, *Ikonen – den besjälade bilden*. Skellefteå, 2006, s. 22f.

4 Ulf Abel, *Ikonen – bilden av det heliga*. Hedemora, 1988, s. 56. Se även *Ikonen – den besjälade bilden*: ”Det eviga ’nu’, som är ikonens, går dock sällan tillbaka på något entydigt jordiskt historiskt ’då’. Det är så långt vi kan komma från en verklighetsframställning ’vid fotograferingsögonblicket’” (s. 40).

Diktanalys

Både i den första dikten, ”Barmhärtighetens moder”, av Ella Hillbäck och i den andra, ”Xoanon”, av Gunnar Ekelöf tilltalas ett du. Detta du är ikonens representation av jungfru Maria, vilket framgår på flera sätt. Dels genom beskrivningen, dels genom de namn som diktarna ger henne, och dessutom, i Hillbäcks fall, för att samma dikt i en utgåva av hennes dikter i urval⁵ har bytt namn till ”Inför ikonen på väggen”. I båda dikterna har den tilltalade flera namn. Hos Hillbäck kallas hon ”Barmhärtighetens moder”, ”Eleüsa”, ”Panagia” och ”Madonnan”. I ”Xoanon” kallas hon ”Panayía”, en annan stavning av Panagia, ”Hodigíttria” och ”Philoúsa”.⁶ Det är dock samma religiösa gestalt som tilltalas. Panagia betyder ”den allheliga” och har genom tiderna uppträtt i olika religioner och i olika gestalter, som Diana, Astarte, Magna Mater och i kristendomen jungfru Maria. Det tycks vara denna allheliga som Gunnar Ekelöf vill åt i sina mystiskt orienterade dikter.⁷ Vad gäller dikten ”Xoanon” kan vi dock, tack vare diktens ikoniska tydlighet, fastställa att det är en kristen ortodox ikon som avses, en ikon som representerar Jungfru Maria. Även Hillbäck syftar otvetydigt på just den kristna modern.

Dikterna handlar således om bilden av jungfrun såsom hon framställs enligt ortodox sed. I båda dikterna är det en ikon med modern och sonen som tilltalas, men sonen spelar en underordnad roll.

1 Spatiala och temporala egenskaper

Båda dikternas peripeti inträder när träet introduceras. Träbiten, ikonens väv, är den mycket påtagliga och plastiska stomme på vilken bilden sedan målas. I ”Barmhärtighetens moder” kan vi läsa: ”Intag din plats till vänster/där en lampa väntar dig.” Längre fram läser vi: ”Se, din plats är redan smyckad/med granatäppelblom, /vi har smyckat din vägg med kvistar/av oliv och basilikum” Och mot slutet: ”Intag din plats i det svartnade träet.” Jungfruns plats är tom, men alla attribut finns på plats: den röda lampan som lyser när mysteriet är fullbordat och brödet och vinet blivit till Jesu kött och blod, de dekorativa och väldoftande örter och växter som de bedjande har fäst kring ikonen för att visa sin vördnad, till och med ”det svartnade träet” är på plats. När kommer Panagia?

I ”Xoanon” uppträder träet också mot slutet: ”Jag lyfter guldgrunden och undermålningen/ tills träet med dess täta ådring ligger bart: /En gammal plankbit av oliv, som sågats ur/ett stormfällt träd, en gång för längesen/vid någon kust mot norr.” Vart har Panayía tagit vägen?

Frånvaron understryker ikonens plasticitet, eftersom den blottlägger träet, som är ett konkret ting. Dikterna handlar först och främst om *bilden* av madonnan. Formuleringar och ord som ”det svartnade träet”, ”undermålning” och ”träets täta ådring” berättar för läsaren vad det rör sig om och aktiverar skapandet av de inre bilderna: de flesta har någon gång sett en ikon.

5 Ella Hillbäck, *Skapelsesånger*. Stockholm, 1964.

6 Detta är olika namn som används på jungfru Maria. Eleüsa betyder den ömma, den barmhärtiga. Hodigíttria betyder den vägledande och Philoúsa den kärleksfulla. Jfr. Anders Olsson, *Ekelöfs nej*. Stockholm, 1983, s. 159.

7 Anders Olsson, *Gunnar Ekelöf*, 2002, s. 131.

Den traditionella bilden är till sin natur spatial och statisk, medan det verbala språket vanligtvis kännetecknas av det temporala flödet och förmågan att representera rörelse. Det blir tydligt i "Barmhärtighetens moder". Rörelsen och det temporala finns representerade i jungfruns vandring mot bilden. Att det passerar tid markeras av den väntan som diktjaget upplever, en väntan som har fyllts ut av arbetet med att smycka väggen på vilken ikonerna hänger. I samma stund som madonnan blivit till bild, stannar också diktens värld upp ett ögonblick: "Inför din dunkelt lysande bild/Inför din son, inför din skäppa av frid/står vi med stillnade hjärtan/mitt i vår längtans vågor/likt de mörka sykomorer/bugande mot jorden." Diktjagets hjärta är stillnat mitt i längtans vågor. I sin artikel "Ekphrasis and the Still Movement of Poetry" menar Murray Krieger att ekfrasens syfte är "to use a plastic object as a symbol of the frozen, stilled world of plastic relationships which must be superimposed upon literature's turning world to 'still' it."⁸ Stillheten i "Barmhärtighetens moder" tycks komma till stånd efter att madonnan lutat sin "skuldra mot aftonens guldgrund." Innanför träbitens gränser är världen statisk och tvådimensionell. Därför kan madonnan luta sin skuldra mot bakgrunden, som om den vore en vägg. Den avbildade och bakgrunden blir till två delar av en bildkomposition. "Aftonens guldgrund" är dels en beskrivning av ikonens bakgrundsfärg, och dels en metafor för solnedgångens lysande färger.

I sin bok *Ekfraser. Gunnar Ekelöfs billedbeskrivande digte* ser Anette Fryd upprepningarna: "Jag lyfter", "jag löser" och "jag lösgör" i "Xoanon" som temporala konstruktioner: "Ikonen drages ind i en tidssekvens og et narrativt projekt."⁹ Det intressanta är att trots att det förekommer ett narrativt moment, precis som Fryd skriver, så är och förblir madonnan ett statiskt objekt. Det är diktjaget som agerar men hans handlingar möter ingen reaktion från objektet. Hon betraktar honom genom hela avklädningen, och fortsätter även efter att all färg är borta. Hans försök att blottlägga det representerade bakom representationen är en akt som alltid ska fortgå, eftersom varje ny reduktion måste föregås av ett återskapande: "samma Panayía uppenbaras åter/när hjärtat önskar." På det sättet är den också fast i det eviga nu, som är ikonens tid. Fryd menar att "Xoanon" är en ikonoklastisk dikt eftersom den "fjermer billedets visualitet".¹⁰ Det är inte riktigt menar jag, eftersom dekonstruktionen i sig innefattar en konstruktion. Bilden skapas framför läsarens ögon medan den förintas framför diktjagets, och diktjaget måste skapa bilden på nytt inför varje ny reduktion. Ingen detalj har förtigits. Varje del av bilden, varje lager färg, har just genom sitt avlägsnande tydliggjorts för oss. Ekelöf själv har kallat denna metod "beskrivning och avklädning".¹¹ Även ikonens uppbyggnad, själva hantverket, levandegörs när diktjaget utför ikonmålarens uppgifter, fast omvänt. Nedmonteringen av bilden är snarare ett uttryck för den negativa mystikens sätt att söka efter det heliga än för ikonoklasm.

"Xoanon" skrevs mot en förlaga, en existerande ikon som Ekelöf hade i sina samlingar. Fryd tycks dock på grundval av att ikonerna "uppenbaras" för diktjaget "när hjärtat önskar" och

8 Murray Krieger, "Ekphrasis and the Still Movement of Poetry" (1967), i *Ekphrasis. The Illusion of the Natural Sign*. Baltimore/London, 1992, s. 266.

9 Anette Fryd, *Ekfraser: Gunnar Ekelöfs billedbeskrivande digte*. København, 1999, s. 60.

10 Fryd, 1999, s. 60.

11 Olsson, 1983, s. 160.

han äger den ”om detta att äga är att ingenting äga”, ifrågasätta dess ontologiska status, trots att hon är medveten om den existerande förlagan. Citaten, menar Fryd, ”antyder, at ikonerna er imaginære. (...) Hele digtet kan forstås som en sådan fremskrivning af et billede gennem sprogets imaginære bevægelser.”¹² Det är dock viktigt att påpeka att den ortodoxa ikonens uppgift är att vara ett möte mellan människan och det gudomliga. För att detta möte ska kunna komma till stånd måste betraktaren vara aktiv, vilket hon är när hon mediterar över bilden och utför de ritualer som hör samman med meditationen: ”Rätt tolkad uppenbarar den, och gör förnimbart, det som är fördolt för människan, framhåller Johannes (Damaskenos).”¹³ Ikonen kommer till liv, ”visar sig”, ”när hjärtat önskar”, alltså när betraktaren aktivt tolkar den, vilket jag menar är vad som sker i ”Xoanon”. Det finns alltså en artefakt i rummet, ett ting att förhålla sig till. Detta statiska objekt är tidlöst, men diktjagets handlingar är, som vi sett innan, bundna av tiden. Dikten skapar en spänning mellan det temporala och det statiska. I ”Barmhärtighetens moder” är förhållandet mellan tid och rum som sagt annorlunda. Spänningen uppkommer inte eftersom dikten går från rörelse till stillhet.

2 Semantisk fokusering och semantisk expansion

Enligt Hans Lund bör Roland Barthes begreppspår *ancrage/relais*, som främst använts på analyser av text och bild i kombination, också gå att använda på bildtransformerade texter. Han föredrar dock att kalla begreppen semantisk fokusering och semantisk expansion. Ekfrasen kan fungera semantiskt expanderande genom att inkludera ett temporalt skeende som äger rum innan eller efter det ögonblick som det visuella konstverket skildrar. En semantisk expansion innebär alltså att texten tillför något till bilden som bilden själv inte kan representera. Motsatsen, semantisk fokusering, innebär att några få beståndsdelar i bilden lyfts fram och accentueras, varpå andra delar hoppas över och förtigs.¹⁴ Angående dessa tomrum citerar Clüver Stephen C. Behrendt, som nämner ”referens genom utelämnande, tomrummets och tystnadens vältalighet.”¹⁵

I ”Barmhärtighetens moder” skildras den rörelse som föregår målningens eviga nu. Madonnan, den representerade, vandrar långsamt fram till sin egen representation. Beskrivningen av den vandringen tillför ett narrativt moment och en rörelse till bilden: ”Madonnan i havsländerna/som vandrar över musselskal/kommer emot oss med barnet på armen.” En verklig värld med steniga vägar, åsnestigar och bergspass omger henne. Hon har även med sig ”friskt vatten/och bergens honung i lerkruset/(där några bin dröjt sig kvar)” Allt detta har läsaren med sig när madonnan stelnar till bild. En semantisk expansion har således ägt rum.

Även i ”Xoanon” sker en semantisk expansion. Dels genom omnämmandet av dess tillkomst: ”En gammal plankbit av oliv, /som sågats ur ett stormfällt träd, en gång för längesen/ vid någon kust mot norr.” Den raden styr läsaren bort från bildens här och nu till ett där och då, som bilden i sig inte kan representera. Dels sker en semantisk expansion när diktjaget

12 Fryd, 1999, s. 58.

13 Abel, 2006, s. 30.

14 Hans Lund, *Texten som tavla*. Lund, 1982, s. 35, ”Den ekfrastiska texten” i *I musernas tjänst*. Stockholm/Stehag, 1993, s. 219f.

15 Claus Clüver, ”Om intersemiotisk överföring”, i *I musernas tjänst*. Stockholm/Stehag, 1993, s. 190.

vid två tillfällen omtalar jungfruns vänstra bröst som det ”med smärtorna”, något som inte framgår av bilden, men som vi vet eftersom vi är bekanta med passionshistorien och Marias hjärtesorg.

3 Diskussion: ekfrasens två vägar

Diktjaget i ”Xoanon” avkläder madonnan alla attribut, men också hennes kläder och hennes kropp, del för del, tills bara träet är kvar. Under hela tiden blir han betraktad, och när bara träet är kvar, betraktar dess öga, ett kvisthål, honom.¹⁶ Madonnan är fortfarande kvar, trots att alla utanpåverk har försvunnit. Diktjaget har en meditativ relation till objektet. De synliga delarna av ikonerna ses som arbiträra tecken, ”ty varje attribut/som hör till denna Panayía går att lyfta”. Dessa attribut är enbart symboliska tecken för det betecknade, som inte går att nå, inte ens, få man anta, när enbart träet är kvar. Trots att denna reduktion har setts som ett uttryck för ikonoklasm, är bilden närvarande dikten igenom. Den detaljerade beskrivningen av varje del av ikonbilden samt dess plastiska komposition med undermålning och guldgrund för med sig att ikonerna, samtidigt som den försvinner för diktjaget, skapas i läsarens medvetande. Det är frågan om en cirkelrörelse: Madonnan kan visa sig på nytt ”när hjärtat önskar” och då sätts processen igång igen. Varje dekonstruktion förutsätter en rekonstruktion. Meditationens mål nås dock aldrig, diktjaget kan inte finna det representerade bakom representationen. Tingen ligger alltid mellan människan och den andra världen.

I ”Barmhärtighetens moder” sker också en meditation, men i motsatt riktning. Istället för att stå inför en ikon står diktjaget inför en svartnad träbit och väntar på att madonnan ska uppenbara sig. När det väl sker, fryses det temporala flödet, ”vår längtans vågor”, en liten stund, så att betraktarna kan stå ”med stillnade hjärtan”. Ikonerna i sig beskrivs inte särskilt detaljerat. Vi får veta att både jungfru Maria och Jesusbarnet är avbildade, och att ikonens bakgrund är guldfärgad. Vi får också en del information om hur det ser ut runtomkring ikonerna, med lampan och utsmyckningarna. Genom semantisk expansion får vi ta del av vad som händer innan bilden ”blev till”, och där finns betydligt fler detaljer. Madonnan är en del av diktjagets värld innan hon blir till bild, men innanför ramarna befinner hon sig i en annan verklighet. Det är som bild hon kan trösta och hela betraktaren. Förkroppsligad är hon utom räckhåll för oss, men förtingligad, frambesvärjd i ikonens uppenbarelseform, kan vi etablera kontakt med henne och den andra värld som hon är en del av.

Slutsats

Att båda dikterna är ekfraser råder det ingen tvekan om. De representerar ett visuellt konstverk och skapar tydliga bilder hos läsaren. Till viss del är dikterna beroende av läsarens förförståelse och kännedom om ikonmåleri för att kunna fungera som ekfraser, men i den västerländska tolkningsgemenskapen är ikonerna en etablerad konstform.

Ekfrasens gränser utmanas åt båda hållen. I ”Xoanon” ser vi hur något kan levandegöras genom att det försvinner och i ”Barmhärtighetens moder” hur bilden kan frambesvärjas utan

¹⁶ Se exempelvis Anders Olsson, 1983, s. 159, eller Bengt Landgrens bok *Ensamheten, döden och drömmarna: studier över ett motivkomplex i Gunnar Ekelöfs diktning*. Stockholm 1971.

att den närmare beskrivs. I Ekelöfs dikt är det främst den detaljerade beskrivningen som återskapar bilden i läsarens medvetande. Därigenom är den en relativt traditionell ekfras, vilket är svårt att tro vid en första läsning. Reduceringen ligger nämligen framförallt på det tematiska planet. Hos Hillbäck sker den intermediala transformationen genom semantisk expansion och anspelningar på ikonens bildform och attribut. Det är alltså tydligt att en dikt som på det sättet väcker bildassociationer, utan att för den skull i detalj beskriva bilden, också är en ekfras. Genom att referera till kända bilder, motiv och bildstrukturer, samt till olika traditioner som förknippas med dessa, kan författaren få med sig läsaren, så att denne i sitt inre skapar de bilder som dikten är menad att frambesvärja.

Bilaga: dikter behandlade i artikeln

Barmhärtighetens moder

Stig in i vår människovånda
med din son och en skäppa sval frid
o Eleüsa, Barmhärtighetens moder!
Intag din plats till vänster
där en lampa väntar dig
röd som hjärtat
i vårt mörka och enda rum.
Stig, stig in och tveka ej.
Stig in över tröskeln till vårt hem
med din son på armen
och vid din hand en skäppa frid
o Guds moder.
Se, din plats är redan smyckad
med granatäppelblom,
vi har smyckat din vägg med kvistar
av oliv och basilikum.
De steniga vägarnas, de branta
åsnestigarnas och bergspassens
Panagia, du skuggrika
med friskt vatten
och bergens honung i lerkruset
(där några bin dröjt sig kvar)
Madonnan i havsländerna
som vandrar över musselskal
kommer emot oss med barnet på armen.

Stig in i vår torftiga människoboning,
vårt håliga mörker, vår tomhets ler.
Stig in i vår hydda, vår andedräkt
som är het av oro
likt den brännande sunnanvinden.
Stig in, Barmhärtighetens moder
o Eleüsa
stig in under takbjälken.
Intag din plats i det svartnade träet.
Luta din skuldra mot aftonens guldgrund
som djupnar bortom glesa pinjeskogar.

Inför din dunkelt lysande bild
Inför din son, inför din skäppa av frid,
står vi med stillnade hjärtan
mitt i vår längtans vågor
likt de mörka sykomorer
bugande mot jorden.

Xoanon

Jag äger, i dig, en undergörande Ikon
 om detta att äga är att ingenting äga
 så som hon äger mig. Så äger jag henne.
 Hon gavs mig samma dag hon 'visat sig'
 på tid bestämd förut, på fastställd plats
 och samma Panayía uppenbaras åter
 när hjärtat önskar. Stödd mot hennes arm
 står på en omvänt perspektivisk pall
 i full ornat ett vuxet lindebarn
 som är den siste fursten av min ätt
 Jag lyfter bort honom, ty varje attribut
 som hör till denna Panayía går att lyfta
 som plundrarn rycker loss en silversmeds basmá
 från någon bild med händer mörknade och sönderkyssta
 Jag lyfter kronan och de båda fröjderoparna
 från deras moln och guldgrund i de övre hörnen
 Jag lösgör smyckespännet från Maphoriet
 och lyfter detta dok från håret och från halsen
 Jag löser vecken över hennes högra bröst
 och varligt vecken över hennes vänstra
 med smärtorna. Jag lyfter som en spindelväv
 den tunna underklädnaden, som lämnar gåtan
 på en gång löst och olöst, och hon ser på mig
 med bruna ögon i de blå ögonvitorna –
 ser på mig oavvänt... Jag lösgör armarna
 den bruna handen med sin ros, de bruna brösten
 det högra först, det vänstra varligt sist
 med smärtorna, och gördeln efter att ha kysst den
 Jag lyfter pannan, hårfästet och kinderna
 och sist de stora ögonen som ser på mig
 ser på mig oavvänt, också när de är borta
 Jag lyfter guldgrunden och undermålningen
 tills träet med dess täta ådring ligger bart:
 En gammal plankbit av oliv, som sågats ur
 ett stormfällt träd, en gång för längesen
 vid någon kust mot norr. Där finns i träet
 nästan igenväxt, ögat av en kvist
 som bröts i trädets ungdom någon gång –
 Du ser på mig. Hodigíttria, Philóusa

Litteraturförteckning

Primärlitteratur

- Ekelöf, Gunnar, 1966, 'Xoanon' i *Sagan om Fatumeh*. Stockholm: Bonniers förlag.
Hillbäck, Ella, 1962, 'Barmhärtighetens moder' i *Lovsångens fält*. Stockholm: Bonniers förlag.

Sekundärlitteratur

- Abel, Ulf, 1988, *Ikonen – bilden av det heliga*. Hedemora: Gidlunds Bokförlag.
Abel, Ulf, 2006, *Ikonen – den besjälade bilden*. Skellefteå: Artos förlag.
Clüver, Claus, 1993, 'Om intersemiotisk överföring' i *I musernas tjänst*. Stockholm/Stehag: Symposium.
Fryd, Anette, 1999, *Ekfraser. Gunnar Ekelöfs billedbeskrivande digte*. København: Museum Tusulanums Forlag, Københavns universitet.
Krieger, Murray, 1992, 'Ekphrasis and the Still Movement of Poetry' (1967), i *Ekphrasis. The Illusion of the Natural Sign*. Baltimore/London.
Lund, Hans, 1982, *Texten som tavla*. Lund: Liber Förlag.
Lund, Hans, 1993, 'Den ekfrastiska texten' i *I musernas tjänst*. Stockholm/Stehag: Symposium.
Olsson, Anders, 1983, *Ekelöfs nej*. Stockholm: Bonniers förlag.
Olsson, Anders, 2002, *Gunnar Ekelöf*. Stockholm: Bonniers.

Besat af besættelsen

Matador, von Triers *juuropa* og Hasles fiktive historieskrivning

Jørgen Bruhn

Fem onde år

Danskerne kan tilsyneladende ikke få nok af fortællinger om det, der er blevet kaldt de fem onde år, Besættelsen, dvs. årene fra april 1940 til maj 1945, da Danmark var besat af Tyskland. Det drejer sig, hvis læseren undskylder ordspillet, om en regulær *besættelse* af disse fem år som, sammenlignet med de fleste andre lande i Europa, i virkeligheden forløb ret fredeligt og med relativt få tab.

Men selv om ødelæggelserne målt i menneskeliv og materielle værdier ikke kan sammenlignes med hverken Norges for slet ikke at tale om de store europæiske lande, så er de fem år ikke til at udlette fra danskernes bevidsthed: mens de overlevende frihedskæmpere og almindelige overlevende danskere naturligt nok bliver færre år for år bliver der stadig produceret beretninger om de fem år, som på en gang genfortolker episoden som helhed og enkelte begivenheder, og samtidig vidner om en uudslukkelig tørst efter og interesse for tiden.

Mens tidlige kollektive erindringsbilleder i form af historiebøger og anden dokumentarisme frem for alt fremmanede en heroisk frihedskæmpation, blev dette billede gradvist erstattet af et mere blakket billede af krigsårene. Antallet af danske frihedskæmpere blev decimeret i takt med, at moderne, antiheroisk historieforskning erstattede den historiske ønsketænkning. Her gik det op for efterkrigsdanskerne, at Danmark under krigen faktisk var blevet betragtet – og ikke uden grund – som en tysk allieret af verden uden for Danmarks grænser, hvorfor det da også kun med nød og næppe vendte til slut, således at Danmark kom på de vestlige allieredes side i den grandiose, og kyniske, opdeling af Europa efter krigen.

Den store, noget romantisk farvede skildring af epoken 1929-47 er naturligvis den kendte og for danskerne (og vistnok også svenskerne) elskede TV-serie *Matador*, skrevet af Lise Nørgaard og instrueret af Erik Balling. Solidt sunde danskere løbes over ende af uforståeligt kolde tyskere, enkelte ekstremister (kommunister *eller* nazister) skimtes i udkanten. På en måde som slet ikke er uden ironisk brod, leverer Balling/Nørgaard et billede af et Danmark, som nok forandres grundlæggende fra trediverne og til efter krigen, men hvor livet alligevel også går sin vante gang. Det er for så vidt historien om "Livets gang i Lidenlund", som en dansk tegneserieklassiker hed. Klassemodsætninger titter forsigtigt frem, men overdrives ikke, en homoseksualitet lægges frem, men udpensles ikke, kønsmodsætninger skildres humoristisk, og alt i alt mærker man tydeligt, at nok er serien skrevet af en ældre dame (Lise Nørgaard er i dag over halvfems) – men den er skrevet i 1970'erne!

Matador-billedet af besættelsen i de visuelle ikke det eneste; senest var *Flammen og citronen* (Ole Christian Madsen) en publikumssucces i de danske biografer i 2008, som i mangt og meget var en revisionistisk version af dele af besættelsesmyten, dvs. at filmen giver et kritisk billede af frem for alt frihedskampens egentlige styrke og ikke mindst diskuterer bevæggrundene for frihedskæmpernes indsats.

Det måske mest visuelt bjergtagende portræt af krigen skabt af en dansker er Lars von Trier's *Europa*, hans internationale gennembrudsfilm fra 1991. Provokerende nok vælger von Trier lillestatsperspektivet fra og placerer i stedet sin film i Tyskland, endda efter krigen. Al tænkelig heroisme er skrællet bort i det hypnotisk smukke undergangslandskab, som efterkrigens hærgede Tyskland fremstilles som. Det danske lilleputperspektiv er borte, i stedet undersøges temaer som skyld, forsoning og nazismens mulige overlevelseskraft igennem prismet af fremstillingen af togselskabet "Europa". "Europa" som i Max von Sydows hypnose intro-voiceover karakteristisk udtales *juuropaa*, en blanding af engelsk og tysk udtale.

Leif Hasles store bog

En anden dansk kunstner, som har udsat sig for besættelsestiden som epoke, for derigennem at give sin skildring af den særlige dialektik der altid vil bestå i en nutidig gestaltning af fortidige hændelser, er Leif Hasle.

Leif Hasle har skrevet en romancyklus, der fylder godt og vel tusind stilistisk og indholdsmæssigt udfordrende udformede sider, splittet op i en god håndfuld romaner, der udmærket kan stå hver for sig, men som alligevel udgør en sammenhæng.

Forfatteren Leif Hasle befattede sig ikke seriøst med at skrive, indtil han som 67-årig blev en af Danmarks ældste, hvis ikke *den* ældste, skønlitterære debutant. Det skete i 2000 med *Rejse mod strømmen*. Han begyndte kort sagt at udgive bøger i den alder, hvor de fleste lægger pennen fra sig eller slukker computeren, og resultatet er en sørgmodig, sine steder kras og alle steder smukt skrevet frise over det moderne Danmarks fødsel. Leif Hasles seneste bog i en række af romaner omkring Danmark i de skæbnesvangre tyve år mellem 1930 og 1950, hedder *Mandeblood*, og på trods af at den vist nok er tænkt som punktum i Hasles projekt, vil Leif Hasle sagtens kunne finde luger, der skal lukkes, personer med en skjult natside, der må frem i lyset, nye baggrunde der må tegnes op. Projektet er, som så mange interessante projekter, uafsluttet og uafsluttet.

Fiktiv historieskrivning

Mandeblood fortsætter, hvor Leif Hasles tidligere romaner slap: nemlig med at røntgen-fotografere perioden fra 1930-1950, med afstikkere både frem og tilbage i tid. Leif Hasle udforsker perioden på en ganske særlig facon, som man kunne kalde for *fiktiv historieskrivning*. Han undersøger – med basis i både egne erindringer og en gennemresearchet interesse for perioden – hvad der skete med Danmark i disse år. Men de mange fakta undslipper den golde historieskrivning og lever deres eget liv i kraft af fiktive begivenheder og et levende (omend opdigtet) persongalleri.

Leif Hasles gennemgående, men ikke udtalte spørgsmål i sine romaner er tilsyneladende simpelt: *hvad gør mennesker i en udsat situation, når de ikke ved, hvad fremtiden vil byde?* Kan det være mere enkelt? Eller mere kompliceret? Leif Hasle har taget spørgsmålet på sig, og i en stil, som på den ene side er pontoppidansk og Johannes V. Jensensk i sin sproglige rigdom, men som på den anden side emmer af Villy Sørensens og andre modernisters eksistentielle uro, formidler han besættelsestidens problemer. Hvad ville *du* have gjort, hvis

du stod i besættelsestidens paradokser? Hvordan så besættelsestiden ud for ”hiin enkelte”, i øieblikket, som Kierkegaard ville have spurgt? Hvordan så verden ud, set med samtidens øjne, i Danmark? F.eks. i 1941?

Spørgsmålene er mange i Hasles bøger. Alderens defaultisme strides med en ungdommelig romantisk optimisme, og disse tendenser taler med og mod hinanden i romanerne, hvilket bidrager til at give læseren den særlige oplevelse af, eksistentielt, at *være der*.

I følge Leif Hasle er historien om Danmark under besættelsestiden hverken en heroisk heltefortælling eller en skamfuld episode, der fortjener at blive gemt bag glemslens nådige slør. Nej, besættelsestiden er prismet, som samler både det moderne Danmarks historie og almenmenneskelige paradokser i sig.

Fragment, symbol, netværk

Udover den psykologiske indsigt, og det intensivt og patosladede sprog i Hasles romansuite, er der også en formel stringens i hans værk, som måske kunne vække interesse i nutidens litterære diskussioner. Det forgangne er ikke et ubrudt kontinuum, som problemløst kan genfortælles. Det vidste Proust, Joyce og de andre avantgardistiske koryfæer, og belært af det tyvende århundredes modernisme ved Hasle det også. Derfor har han taget modernismens stiltræk til sig, men på sin egen måde.

Han bearbejder de *traumer* – hvilket oprindeligt betyder sår – som endnu ikke er lægte efter den krig, som ifølge Hasle endnu ikke er fuldt ud forstået eller bearbejdet, med tre stilistiske greb. Tre greb som forhindrer hans værk i blot at blive endnu en erindingsfrise blandt de mange, som hele tiden kommer til, til i stedet at blive et tidssvarende litterært projekt. Jeg kalder hans tre greb for *fragment, symbol og netværk*.

Hasles bøger er *fragmentariske*. Tekstblokke styret af et tema mødes brat af andre blokke, der peger i en anden retning. Meningen er, tror jeg, at understrege vores virkeligheds opbrudte og ikke-logiske karakter. I litteraturens formsprog skal tidens fragmentariske karakter ikke blot siges, men også vises.

Fragmenterne, også på tværs af bogtitlerne hos Hasle, holdes delvist sammen i kraft af en af og til næsten overdreven *symbolisme*. ”Læder”, ”vand”, ”alfabetetet” er nogle af de symbolfelter, som holder sammen på de enkelte romaners fragmenter og taler sammen tværs over romantitler og perioder. De bliver røde tråde i Leif Hasles skriftlige fantasi. En slags ledemotiver, hvis dybde læseren ofte kan have svært ved at lodde, men som findes i teksterne, til fri allegorisk afbenyttelse.

Fragmenterne og symbolikken knyttes sammen i et ikke-logisk *netværk*. Personer går igen; en handlings konsekvenser går op for læseren – og for personerne i bogen – langt efter, at de er udført. Og delene tegner et ofte grufuldt, men meningsfuldt netværk, måske i form af et mønster, langt hinsides det, der kan fattes af enkelte mennesker. Er det Gud, der har overblik over det hele? Eller Leif Hasle? Eller er det den enkelte læser, der får muligheden for at danne sit eget mønster i en kompliceret epokes usammenhængende begivenheder? Jeg ved det ikke, og jeg tror ikke, Leif Hasle selv har det sidste, altomfattende overblik over, hvilket usandsynligt kompliceret netværk en given tids enkelte handlinger udgør.

Recensioner

Søren Kolstrup, Gunhild Agger, Per Jauert, Kim Schrøder (red.), *Medie- og kommunikationsleksikon*. København: Samfundslitteratur 2009.

Jeg gætter på, at leksikonnet er en truet fagprosa-genre i disse tider, hvor google er blevet forvandlet fra et simpelt firmanavn til ikke blot et verbum, en debatteret men også uhyre udbredt kilde til information, et slags mere eller mindre piratagtigt netforlag, men også en refleksmanøvre for alle os, der dagen igennem kan have hundredevis af opkoblinger til nettet. Nogle af opkomlingerne kan jo for eksempel lede os til vor tids ny leksikonografiske nyskabelse, Wikipedia. Ved et ph.d.-forsvar ved Växjö universitet i december 2009 blev et kritisk spørgsmål fra betygsnämnden (som mente at doktoranden ikke brugte et begreb korrekt), således imødegået med argumentet om, at han da blot kunne søge på nettet. Fagre nye verden.

En dansk gruppe med Søren Kolstrup, Århus universitet, i spidsen, har imidlertid frygtløst kastet sig over at redigere en ny etbindsudgave af et medie- og kommunikationsleksikon, det første af sin art i Skandinavien, ifølge forlaget, og det skal jo nok passe. Mere end 100 forskere fra Europa og USA bidrager til 465 opslag, der strækker sig fra nogle få linier til et par sider eller tre for de længere. Medievidenskabens institutionelle konflikt med filmvidenskaben (den der traditionelt handler om, at medievidenskaben læner sig mod samfundsvidenskaben, mens filmvidenskaben støtter sig til humanistisk tradition) synes opretholdt i titlen. Men konflikten er heldigvis forsøgt overskredet i valget af opslag, der tæller gode opslag over vigtige navne i filmteorien, om filmgenrer, "auteurteori" og en lang række andre begreber. Derved får humanister (som undertegnede) serveret en hel del information i korte, koncise artikler præget af sagkundskab og opdateret viden.

Jeg blev imidlertid også tiltrukket af opslag om nyheder, om "Logos, etos, og patos", jeg skimmede tolv linier om Neil Postman, men jeg kunne dog ikke formå mig til at læse om "Lyttermålinger". Et leksikons fremmeste funktion er vel nok at fungere som opslagsværk, men som sidegevinst får man en hel med, på bladrebasis, og som sådan fungerer *Medie- og kommunikationsleksikon* fint!

Som intermedial adaptionforsker er jeg imidlertid ikke helt tilfreds. Nok udgør "Adaption" bogens allerførste artikel, men teksten får ikke rigtigt den nuværende omorientering i adaptionsteorien med (Linda Hutcheon eller Kamilla Elliott), omend opslaget alt i alt er helt korrekt. Og "intermedialitet": ja det glimrer ved sit fravær. Om dette er et bevidst fravalg eller en banal fejl ved jeg ikke, og jeg ved heller ikke, hvad jeg i givet fald synes er bedst. Men intermedialitet er i godt selskab med "interartialitet" for slet ikke at tale om "performativitet", som jeg troede var et af tidens modeord.

Jeg lyder som en gnaven gammel mand, så jeg fortsætter i en mere positiv tone. Ikke mindst fordi jeg opdager, i det fine opslag om "Intertekstualitet", hvordan intermedialitet nævnes to gange (på engelsk og på dansk): altså forudsættes det, at begrebet er så kendt, at det slet ikke skal defineres! Et andet ord, jeg derimod gerne ville have haft defineret, er

termen ”nyhedstrekant”, som jeg stødte på under opslaget ”Nyheder/nyhed”. Gad vide hvad det kan være: slang på nyhedsredaktinerne, måske, basisviden på journalistuddannelsen?

I min pluklæsning får jeg indtryk af saglighed, bredt (men ikke altomfattende!) emnevalg, beundringsværdig kortfattetthed, fornuftige interne henvisninger i værket, overraskende forfattere (David Bordwell!), som sender læseren ud i den lystfyldte leksikonhvirvel, der starter næsten hvorsomhelst og også slutter hvorsomhelst. Sådan kan man også blive klogere, og hvis jeg har forstået artiklen om ”Postmoderne narratologi” ret, så skal for eksempel den slags lærende fortælling netop forstås med – ”Postmoderne narratologi”.

Jørgen Bruhn

Martin Hansson, *Det medeltida Småland. En arkeologisk guidebok.* Lund: Historiska media 2008. 251 sidor.

Lundaförlaget Historiska media har sedan en tid givit ut historiska guideböcker om svenska landskap, eller rättare sagt landskap som idag är svenska. Tidigare nummer innefattar Västergötland, Skåne och Östergötland, och fler är på väg. Nu har turen kommit till Småland. Författaren Martin Hansson är verksam som avdelningschef vid Smålands museum och har en lång rad medeltidsarkeologiska studier bakom sig.

En handbok av det här snittet har mig veterligen inte publicerats tidigare. Layouten är attraktiv, och valet av illustrationer lämnar föga övrigt att önska. Bildmaterialet är genomgående i färg, och kompletteras med kartor och rekonstruktionsteckningar. På pärmarnas insidor finns en karta över Småland med de i boken behandlade platserna markerade. Dock är kartan inte tillräckligt detaljerad för att läsaren skall ha möjlighet att hitta till de flesta platserna utan tillgång till annan information. En god bilatlas kan säkerligen hjälpa den intresserade fram till alla de kyrkor, borgruiner och övergivna städer som passerar revy, men för avsidens belägna sevärdheter hade man ofta önskat lite mer konkret vägvisning.

Som läsare slås man av att landskapet framstår som precis så oenhetligt som dess namn antyder. Kyrkobygge, boplatzmönster och ekonomiska aktiviteter visar tydliga skillnader från region till region. Samtidigt finns det drag som skiljer ut Småland från de omgivande landskapen. Småskaligheten i bosättningsmönster är ett sådant drag, med odlingsmarker omgivna av skog. Boplatserna var i allmänhet små, med ensamgårdar och byar som kanske bestod av tre-fyra gårdar. Likväl var det medeltida Småland inte statiskt. Den nya teknik och det fördelaktiga klimat som gjorde den europeiska högmedeltiden till en dynamisk och expansiv fas gäller också de små länderna. Det förekom en intensiv röjning och nyodling under vikingatid och tiden fram till 1300.

Martin Hansson har medvetet avstått från att skissa Smålands politiska historia under medeltiden för att istället koncentrera sig på materiell kultur och socioekonomiska förhållanden. Man får till exempel inte veta hur Småland kom att integreras i det svenska medeltida kungariket. Hans guide är indelad i tre långa kapitel som behandlar bosättningar och borgar, städer samt kyrkor och kloster. Varje kapitel inleds med en allmän diskussion om den arkeologiska fyndbilden och historiska slutsatser som kan dras därav, varpå ett urval fysiska lämningar beskrivs. Trots att mycket revs under 1800-talet kan Småland fortfarande stoltsera med ett stort antal stenkyrkor med anor tillbaka till 1100- och 1200-talen, och även några träkyrkor. Ett antal borganläggningar i sten vittnar om det talrika frälse som var bosatt i landskapet, som ur den synvinkeln inte verkar så marginellt som gärna antas. Det överlevande medeltida arvet i övrigt är intresseväckande men just inte spektakulärt. Man letar i de flesta fall förgäves efter synliga rester i de få medeltida städerna. Städer som Kalmar och Jönköping har flyttats i tidigmodern tid, vilket lett till att äldre byggnader helt förstörts, och i Växjö har upprepade härjningar och bränder suddat ut stadens gamla karaktär.

På det hela taget är Hanssons bok läsvänlig och informativ. Kanske kan man ändå sätta frågetecken för hans val att inte ge läsaren åtminstone en översiktlig allmän historik över

landskapet. När det kommer till beskrivningar av enskilda borgar, städer och kyrkor hänvisas flitigt till kungar, biskopar och frälseläkter. För den som inte redan besitter en grundläggande kunskap om nordisk medeltid torde dessa namn och sammanhang te sig förvirrande utan en genomgång av de viktigaste händelserna i Smålands medeltidshistoria.

Hans Hägerdal

Om HumaNetten HumaNetten kom till för att förverkliga ett av målen i Institutionen för humanioras ”Verksamhetsplan och kvalitetsprogram för läsåret 1997/98”, nämligen att göra texter producerade vid institutionen tillgängliga för en större läsekrets. Dessutom innehåller HumaNetten recensioner av nyutkommen litteratur och utrymme för debatt. HumaNetten utkommer höst och vår. Från och med vårnumret 2010 – men i praktiken redan från och med detta nummer! – delas ansvaret av de två nybildade enheterna vid Linnéuniversitetet, Institutionen för Språk och litteratur respektive kulturvetenskaper.

Bidrag skickas som Word- eller RTF-dokument till redaktionen (se e-post nedan). Redaktionen förbehåller sig rätten att kvalitetsgranska och refusera insänt material.

© respektive författare. Det är tillåtet att kopiera och använda material ur HumaNetten för forskningsändamål om källan anges. För övriga ändamål kontakta författaren.

För artikel- och författarregister, se www.vxu.se/hum/publ/humanetten/

Redaktionsråd under 2009:

universitetslektor Hans Hägerdal (utsedd redaktör även för året 2010)

fil.dr Per Stille (2009)

doktorand Emma Tornborg (2009)

Kontakt (åtminstone under vt2010): e-post till borje.bjorkman@lnu.se

Postadress, telefon- och telefaxnummer (åtminstone under vt2010):

Institutionen för Språk och litteratur, Linnéuniversitetet, 351 95 VÄXJÖ

Tel 0470-70 80 00 (vx)

Fax 0470-75 18 88

Angående senaste nytt i våra skriftserier...

...återkommer vi till i nästa nummer!

Tidigare nummer av HumaNetten **...kan du läsa på www.vxu.se/hum/publ/humanetten**

- Vårnumret 2009 minns särskilt en av ”de fyra stora” svenska deckarförfattarna, H. K. Rönblom, samt tar upp ”Kampen om historien”.
- Höstnumret 2008 ställer frågan om samerna tillhör den svenska historien samt försöker höra den Andres röst bakom kolonialismens slöjor.
- Vårnumret 2008 behandlar såväl dagens miljöaktivism som (förra) sekelskiftets intellektuella ideal och en ny läsning av Beckett’s Tystnaden.
- Vår och Höst 2007 är ett dubbelnummer som spänner mellan Carl von Linné och Vic Suneson, mellan intermedialitet och historiemedvetande
- Höstnumret 2006 handlar bl.a. om vägarna till ett akademiskt skriftspråk och om slavarna på Timor.
- Vårnumret 2006 gör nedslag i vietnamesisk historia, i indisk och sydafrikansk litteratur samt ger en posthum hyllning till Jacques Derrida.
- Höstnumret 2005 gör nedslag i vietnamesisk historia, i indisk och sydafrikansk litteratur samt ger en posthum hyllning till Jacques Derrida.
- Vårnumret 2005 handlar bl.a. intertextualitet i poplyriken, Stieg Trenter och ett yrke i förändring.
- Höstnumret 2004 tar en titt på tidningarnas familjesidor, den kanske gamla texten Ynglingatal och den nya användningen av verbet äga.
- Vårnumret 2004 för oss på spännande litterära vägar.
- Höstnumret 2003 rör sig fritt över horisonten, från Färöarna till Lund, från tingsrätter till tautologier.
- Vårnumret 2003 är ett blandat nummer där vi bl.a. bevistar en internationell konferens om sexualitet som klassfråga och möter idrottshjälten Gunder Hägg.
- Höstnumret 2002 behandlar etniska relationer.
- Vårnumret 2002 ägnas helt och hållet åt temat genus.
- Höstnumret 2001 domineras av texter från årets Humanistdagar och från ett seminarium om historieämnets legitimitet.
- Vårnumret 2001 försöker svara på frågan: ”Where did all the flowers go?”
- Höstnumret 2000 gör oss bekanta med en filosof, en överrabbin och en sagoberätterska.
- Vårnumret 2000 diskuterar frågor kring historiens slut, litteraturvetenskapens mening, översättningar och den moderna irländska romanen.
- Höstnumret 1999 speglar årets Humanistdagar vid Växjö universitet.
- Vårnumret 1999 rör sig såsom på vingar och berättar om nyss timade konferenser i Paris och Växjö.
- Höstnumret 1998 Här går det utför! Såväl med svenskan i Amerika och den tyska litteraturen i Sverige som med Vilhelm Mobergs sedebetyg.
- Vårnumret 1998 bjuder på en ’lycklig humanistisk röra’ av europeiska författare, svenska lingon i fransk tappning och stavfel(!).
- Höstnumret 1997 speglar årets Humanistdagar med temat Möten Mellan Människor.